

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.3.13>**А. В. Марченко**

аспірант

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА МІСЦЕ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ЙОГО СИСТЕМІ

Стаття присвячена актуальним питанням визначення змісту поняття та складових елементів механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. У статті здійснено аналіз теоретичних підходів щодо поняття та складових елементів механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. На підставі наукового аналізу запропоновано під механізмом забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб розуміти комплексне поєднання трьох елементів з реалізації, охорони і захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, які включають в себе нормативну складову, інституціональну складову і гарантії реалізації. Зазначено, що вказані елементи механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб є взаємопов'язаними і взаємодіючими між собою. Важливого значення в системі даного механізму відіграє інституціональна складова, елементом якої є органи місцевого самоврядування, які в сучасних умовах мають чисельні повноваження забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в соціально-гуманітарній, культурній та інших сферах. Звертається увага на те, що забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в умовах збройної агресії в Україні потребує створення необхідних умов і гарантій реалізації і забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Для цього потрібно забезпечити максимально ефективну та безперешкодну реалізацію цих прав внутрішньо переміщених осіб в державі; створити умови охорони прав і свобод внутрішньо переміщених осіб із запобіганням можливості їх порушень або зменшенням таких випадків до мінімуму; забезпечити ефективний захист прав у разі їх порушення. Досягти цього можливо завдяки системі певних заходів та засобів, які отримали у юридичній літературі назву механізму правового забезпечення прав і свобод людини.

Ключові слова: механізм, забезпечення, права і свободи людини, права і свободи внутрішньо переміщених осіб, внутрішньо переміщена особа, органи місцевого самоврядування.

Постановка проблеми. Внаслідок збройної агресії з боку росії постало важливе питання забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). У цивілізованому суспільстві розуміння демократичної правової держави включає не лише визнання прав і свобод ВПО, які закріплені у нормативно-правових актах, але і забезпечення їх ефективного захисту через встановлення відповідного механізму їх забезпечення. Дієвий механізм забезпечення прав і свобод ВПО є показником рівня цивілізованості суспільства та держави. Тому, відсутність дієвого механізму для внутрішньо переміщених осіб, а також недостатня охорона, захист і відновлення їхніх прав і свобод, роблять державу неспроможною вважати себе демократичною, соціальною і правовою. У зв'язку з цим

дослідження механізму забезпечення прав і свобод ВПО стає актуальним завданням.

Стан дослідження. Забезпечення прав і свобод людини та громадянина досліджували у своїх роботах багато вчених, зокрема такі, як Ю. Барабаш, А. Колодій, Л. Наливайко, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, В. Речицький, В. Тацій, Ю. Тодика, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін. Однак, у сучасних складних умовах війни в нашій державі важливого значення набувають питання дослідження механізму забезпечення прав і свобод ВПО, які в існуючій літературі недостатньо висвітленні.

Мета статті – на основі теоретико-методологічного аналізу розкрити зміст поняття механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення прав і свобод ВПО в умовах збройної агресії в Україні потребує створення необхідних умов і гарантій реалізації і забезпечення прав і свобод ВПО. Для цього потрібно забезпечити максимально ефективну та безперешкодну реалізацію цих прав ВПО в державі; створити умови охорони прав ВПО із запобіганням можливості їх порушень або зменшенням таких випадків до мінімуму; забезпечити ефективний захист прав у разі їх порушення. Досягти цього можливо завдяки системі певних заходів та засобів, які отримали у юридичній літературі назву механізму правового забезпечення прав і свобод людини.

В цьому аспекті слід зазначити, що концепція дослідження різних явищ з позиції механізму, в юридичних дослідженнях дає змогу розглянути відповідні явища правової дійсності в єдності всіх складових частин цих явищ, відобразити процеси функціонування права, його динаміку [1, с. 67].

З цього приводу не можемо не оминати увагою наукові дослідження правників, у яких розкривалося це поняття і його складові елементи. У юридичній літературі переважно під «механізмом» розуміють сукупність певних засобів, форм, методів чи інструментів завдяки яким відбувається вплив на певні суспільні відносини. Тому, будь який механізм можна представити як сукупність системи правових форм, засобів, методів, інструментів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання і вплив на певну сферу суспільних відносин. Предметом нашого дослідження є відносини, пов'язані із забезпеченням прав і свобод людини, а точніше ВПО.

Наприклад, під механізмом забезпечення прав і свобод людини та громадянина, у юридичній літературі, розуміється єдине, цілісне і якісне самостійне явище правової системи, яке є комплексом взаємопов'язаних, взаємодіючих передумов, засобів і умов, які створюють належні юридичні та фактичні можливості для повноцінного здійснення кожним своїх прав і свобод [2, с. 5].

Для забезпечення здійснення та захисту прав і свобод людини й громадянина Конституція і законодавство України передбачають можливість здійснення громадянами певних дій, а також утворення системи органів держави, призначенням якої є допомога громадянам у реалізації і захисті їх прав. Для можливості здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав і свобод існує система

органів, які захищають і забезпечують ці права та свободи, утворюють юридичний механізм захисту прав людини» [3].

Аналіз юридичної літератури також дозволяє зробити висновок про те, що залежно від сфери суспільних відносин, в яких реалізуються права і інтереси особи, поняття механізму забезпечення прав і свобод людини буде відрізнятися саме за складовими елементами, напрямками. Саме переважна більшість вчених в цих питаннях не може знайти єдиного підходу.

Наприклад, П.М. Рабінович визначає, що забезпечення прав і свобод людини передбачає три елементи (напрями) державної діяльності щодо створення умов для здійснення прав і свобод людини: 1) сприяння реалізації прав і свобод (шляхом позитивного впливу формування їх загальносоціальних гарантій); 2) охорону прав і свобод (шляхом уживання заходів, зокрема юридичних, для профілактики порушень прав і свобод); 3) захист прав і свобод людини (відновлення порушення правомірного стану, притягнення порушників до юридичної відповідальності) [4, с. 16–23].

На думку А. Колодія й А. Олійника, механізм забезпечення реалізації прав і свобод включає в себе такі елементи, як: гарантії їх здійснення; юридичні елементи механізму реалізації; процес практичного втілення можливості й необхідності в діяльності; умови й фактори такого процесу [5, с. 221].

На думку М. Савенко, основу механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина становлять й умови, і вимоги діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадян, які в сукупності забезпечують дотримання, реалізацію і захист прав і свобод громадян. Ефективність такого механізму залежить і від наявності незалежних органів державної влади, які здійснюють захист прав і свобод і контроль за дотриманням і виконанням норм, що встановлюють права і свободи [6, с. 74].

Вказані вище визначення є цілком слушними, але ми вважаємо, що вони не повною мірою розкривають всю багатогранність поняття «механізм забезпечення прав і свобод людини».

Механізм забезпечення прав і свобод людини представляє собою компоненти трьох рівнів: реалізації, охорони і захисту. Механізм реалізації прав і свобод особи означає їх безпосереднє втілення в життя і практику. Механізм охорони прав і свобод особи включає в себе

профілактичні заходи, спрямовані на запобігання можливим порушенням цих прав. Механізм захисту прав і свобод особи передбачає заходи, спрямовані на відновлення цих прав у випадку їх порушення.

На нашу думку, механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб включає в себе і реалізацію їх прав, а також їх охорону і захист. Держава має створити не тільки правову основу реалізації прав і свобод ВПО, але і умови і гарантії їх реалізації, без яких сам механізм не буде дієвим, а права і свободи не зможуть бути реалізованими і будуть декларативними. Тому, створення умов і гарантій реалізації вказаного елемента механізму забезпечення прав і свобод ВПО є важливою ознакою правопорядку.

Найважливішим чинником реального забезпечення прав і свобод особи, поряд із їх визнанням, дотриманням і повагою, виступає гарантування, яке здійснюється за допомогою специфічних засобів – гарантій, що надають всім елементам правового статусу реального змісту, завдяки яким стає можливим безперешкодне здійснення прав і свобод, їх охорона від протиправних посягань і захист від незаконних порушень [7, с. 31].

Отже, механізм забезпечення прав і свобод ВПО представляє собою тривірневу взаємодію систему елементів реалізації, охорони і захисту, задіяних у процесі втілення ВПО своїх прав і свобод.

Важливими складовими цих елементів є нормативна основа реалізації, охорони і захисту прав і свобод ВПО, а також інституційна (суб'єкти реалізації, охорони і захисту прав і свобод ВПО).

Нормативну основу механізму забезпечення прав і свобод ВПО складає міжнародне законодавство, Конституція України, спеціальне законодавство, яке регулює правовий статус ВПО та визначає повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування у цій сфері.

У Конституції України гарантії прав і свобод ВПО закріплені в таких положеннях: ст. 3 – людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави; ч. 3 ст. 8 –

норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується; ст. 55 – права і свободи людини і громадянина захищаються судом; ст. 21 – усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними; ст. 59 – кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав; ст. 64 – конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [8], тощо [9].

Інституціональна складова вказаного механізму представлена системою органів державної влади всіх рівнів та місцевого самоврядування, які у обсягах та у межах повноважень забезпечують права і свободи ВПО.

Основними організаційно правовими (інституційними) гарантами прав і свобод людини і громадянина, в т. ч. ВПО, відповідно до Конституції України є Верховна Рада України (ст. 92), Президент України (ст. 102), Кабінет Міністрів України (ст. 116), суди (ст. 55), Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (ст. 55), прокуратура (ст. 131-1), органи місцевого самоврядування (ст. 143), адвокатура (ст. 59), політичні партії і громадські організації (ст. 36), міжнародні судові установи та відповідні органи міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55) [10, с. 41–45; 9]. Важливе значення в системі цих суб'єктів відіграють органи місцевого самоврядування, які виконують чисельні завдання щодо забезпечення прав ВПО у сфері охорони здоров'я, освіти, соціального захисту тощо. До цих суб'єктів також можна віднести і неурядові, міжнародні і громадські об'єднання і організації.

Саме через систему органів державної влади і місцевого самоврядування, а також суб'єктів приватного права і міжнародних організацій держава здійснює забезпечення прав і свобод ВПО.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи результати дослідження поняття «механізму забезпечення прав і свобод ВПО», можна визначити його як комплексне поєднання трьох елементів з реалізації, охорони і захисту прав і свобод ВПО, які включають в себе нормативну складову, інституціональну складову і гарантії реалізації. Вказані

елементи механізму забезпечення прав і свобод ВПО є взаємопов'язаними і взаємодіючими між собою. Важливого значення в системі даного механізму відіграє інституціональна складова, елементом якої є органи місцевого самоврядування, які в сучасних умовах мають чисельні повноваження забезпечення прав і свобод ВПО в соціально-гуманітарній, культурній та інших сферах. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень можуть стати питання наукового аналізу складових елементів запропонованого механізму і місця і ролі органів місцевого самоврядування у його забезпеченні.

Список використаної літератури:

1. Орзих М.Ф. Право и личность: Вопросы теории правового воздействия на личность социалистического общества. Киев–Одесса : Вища школа, 1978. 143 с.
2. Волинка К.Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : Київ. 2000. 16 с.
3. Стрельбицький М. Права людини та механізм їх захисту. Кам'янець-подільська районна державна адміністрація: веб-сайт. URL: https://kp-rda.gov.ua/more_news2/09-37-46-14-12-2018/
4. Рабинович П.М. Проблеми юридичного забезпечення прав людини (загальнотеоретичний аспект). Український часопис прав людини. 1995. № 2. С. 16–23.
5. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 336 с
6. Савенко М. Конституційний Суд і омбудсмен у державному механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина / М. Савенко // Вісник Конституційного Суду України. 2000. № 1. С. 68–83.
7. Волинка К. Г. Забезпечення прав і свобод особи в Україні: теоретичні і практичні аспекти. *Право України*. 2000. № 11. С. 30–33.
8. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
9. Орешкова А. Гарантії як елемент механізму забезпечення прав і свобод внутрішньопереміщених осіб: критерії класифікації та види. <http://www.jurnaluljuristic.in.ua/archive/2019/6/7.pdf>
10. Нова Конституція України: Огляд, коментарі і текст Основного Закону / за ред. В.Ф. Погорілка. Київ : Правова держава, 1997. 156 с.

Marchenko A. V. The concept and structure of the mechanism for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons and the place of local government bodies in its system

The article is devoted to the topical issues of defining the content of the concept and constituent elements of the mechanism for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons. The article analyzes theoretical approaches to the concept and constituent elements of the mechanism of ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons. On the basis of scientific analysis, it is suggested that the mechanism for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons should be understood as a complex combination of three elements for the implementation, protection and protection of the rights and freedoms of internally displaced persons, which will include a regulatory component, an institutional component and guarantees of implementation. It is noted that the specified elements of the mechanism for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons are interconnected and interacting with each other. An important importance in the system of this mechanism is played by the institutional component, the element of which is local self-government bodies, which in modern conditions have numerous powers to ensure the rights and freedoms of internally displaced persons in the social, humanitarian, cultural and other spheres. Attention is drawn to the fact that ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons in the conditions of armed aggression in Ukraine requires the creation of necessary conditions and guarantees for the implementation and protection of the rights and freedoms of internally displaced persons. For this, it is necessary to ensure the most effective and unhindered implementation of these rights of internally displaced persons in the state; create conditions for the protection of the rights and freedoms of internally displaced persons, preventing the possibility of their violations or reducing such cases to a minimum; ensure effective protection of rights in case of their violation. It is possible to achieve this thanks to a system of certain measures and means, which in the legal literature have received the name of the mechanism of legal protection of human rights and freedoms.

Key words: *mechanism, provision, human rights and freedoms, rights and freedoms of internally displaced persons, internally displaced person, local self-government bodies.*